

ZOMREL VILIAM TURČÁNY

MGR. PETER CABADAJ

On 9 May 2021, the notable Slovak poet, translator and literary scholar Viliam Turčány died at the age of 93. He was active in Slovak cultural, artistic and scientific life for almost sixty years. Turčány is the author of numerous collections of poetry, literary works and award-winning translations of world literature. The translation of Dante's Divine Comedy takes precedence over his translation work.

Keywords: Viliam Turčány; Slovak poets; Slovak translators; Slovak literary scholars

 petercabadaj5@gmail.com

Dňa 9. mája 2021 zomrel v Domove seniorov sv. Jána v Šelpiciach pri Trnave vo veku 93 rokov PhDr. Viliam Turčány, CSc., Dr. h. c. Opustil nás významný básnik, prekladateľ, literárny vedec a charizmatický človek, ktorý bol šesť decénií neodmysliteľnou súčasťou slovenského kultúrneho, umeleckého i vedeckého života.

Na tento svet prišiel 24. februára 1928 v západoslovenskej vinohradníckej obci Suchá nad Parnou, kde vychodil ľudovú školu. Maturoval na Štátnom gymnáziu v Trnave (1947), vyštudoval kombináciu slovenčina – francúzština na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (1952). Krátky časový interval pracoval ako redaktor v nakladateľstve poľnohospodárskej literatúry Oráč, od roku 1952 až do svojho odchodu na zaslúžený odpočinok bol vedeckým pracovníkom v literárnovedných ústavoch Slovenskej akadémie vied, dva roky pôsobil ako lektor na Univerzite Instituto Orientale v Neapole (1970 – 1972).

Viliam Turčány (Foto Igor Grossmann, zdroj LA SNK, ST 59/6)

PRÍSLUB KATOLÍCKEJ MODERNY

Spomedzi trnavských gymnazistov, ktorí prispievali do študentského časopisu *Jas*, sa od počiatku javil ako vyzretý básnický i prekladateľský talent. Už v časopiseckých juveniliách (1946 – 1949) kládol akcent na formu básne (viazaný verš, strofická kompozícia, eufónia, invenčný rým). Zjavne v nich dominuje náboženská tematika, duchovné prvky a spirituálne ladenie, o čom veľavravne svedčia už samotné názvy jednotlivých „básní mladosti“ (*Veniec Madone, Prosa k anjelovi strážnemu, K svätému Cyrilovi a Metodovi, Viera, Púte, Vianočný list Ježiškovi, Betlehemska hviezda, Vianočné slovo* a iné).

Oprávnene možno konštatovať, že Viliam Turčány vstupoval do slovenskej povojnovej literatúry ako nádejný katolícky tvorca, s hlbokým, v ľudovej viere ukotveným kresťanským cítením a presvedčením. Bol príslubom a mal byť veľkou posilou Katolíckej moderny z laickej strany – avšak so silanovskou inšpiráciou. Literárna história totiž registruje jeho verejné priznanie, že „začal básniť, keď sa mu do rúk dostala Silanova zbierka *Kým nebudeme doma* (1943), čiže po stretnutí s dielom autora, ktorý bol – ako dávno pred ním Ján Hollý – kňaz i básnik v jednej osobe“. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že Janko Silan písal v rámci

Katolíckej moderny najrýdzejšiu náboženskú poéziu, rešpektujúc klasické tradície i tvarové zretele. Mladého Turčányho inšpiroval myšlienkovovo aj formálne, pričom ho uviedol do výsostnej oblasti náboženskej tvorby. Hneď po komunistickom prevrate vo februári 1948 ale bolo nad slnko jasné, že totalitný ateistický režim bezohľadne zlikviduje (aj) všetky ohniská katolíckej literatúry a kultúry, čo malo zásadný vplyv i na talentovaného básnika.

BÁSNICKÁ TVORBA

Prvá kniha veršov *Jarky v kraji* (1957) mu tak vyšla až tesne pred dovŕšením tridsiatky. Získal za ňu Cenu Ivana Kraska – najlepší debut roka. Zbierku možno označiť za nepriamu polemiku s dobovou zjednodušenou poetikou literárneho schematizmu. Neskôr, po istom uvoľnení formy v knihe *V toku* (1965) a čiastočne tiež v zbierke *U kotvy* (1972), sa vo svojich básnických opusoch vrátil ku klasickým tvarom poézie (*Aj most som ja*, 1977; *Srdce DrSc.*, 1987; *Oheň z Neho*, 1992, *Rada a dar*, 1995; *Srdce zve*

a vyzváňa, 1998; *V okraje jarkov*, 2000; *Obrazy, čiže Mária i nám*, 2002). Virtuózne zvládnutie klasických foriem a zvolené tematické okruhy radia Turčányho dlhodobo medzi najčítanejších slovenských básnikov, čo potvrdzujú aj viaceré výbery z jeho lyriky (*Oliva*, 1974; *Piesne*, 1978; *Zrkadlová sieň* a *Až do najsladších končín*, oba 1988; *Učítelia národov*, 1990; *Kráľovstvo ducha*, 1992; *Prsteň*, 2007). Pozoruhodné sú aj tituly, v ktorých tvorca majstrovsky prebásnil vizuálne impresie z umeleckých opusov; či už je to kniha archeológa Jozefa Vladára *Venuše slovenského praveku* (1979) alebo fascinujúce dielo zostavené z ilustrácií Vincenta Hložníka *Rozhovor* (1984).

Zhodne s literárnou kritikou možno konštatovať, že Turčányho básnický jazyk je priamy a rozvíja hodnoty tradičnej poézie. Písal v náročných veršovaných štruktúrach, pričom majstrovsky dokázal zúročiť celé bohatstvo figuratívnej reči poézie. Šikovne uplatňoval „zvukohru, paronomáziu, aliteráciu, kalambúr, anaforu, epiforu či epanastrofu a iné, tiež trópy – metonymiu, personifikáciu, epitetá, prirovnania, básnický kontrast... Na dosiahnutie umeleckého zámeru vedel využiť celú škálu jazyka. Palindrómy sú zároveň nositeľmi významov“ (G. Spustová Izakovičová). Mimoriadny akcent kládol Turčány na výber slov a jazykových prostriedkov, aplikovanie horizontálnych i vertikálnych rýmov, spevavosť. Fundamentálnymi piliermi imaginácie boli v jeho prípade hlavne korene slov a eufonické figúry, vytváranie zvukových obrazcov a funkčné zužitkovanie prekvapivých hier (doslova žonglovania) s lexikálnymi významami slov. Konečný formálny tvar básne charakterizuje precízna stavba verša s humanistickým posolstvom a nefalšovaná radosť z jazyka.

Interesantnou látkou na dôkladnejšie skúmanie je i výber tém Turčányho poézie. Niektoré registrujeme v jeho básnickej tvorbe od začiatku, iné pribúdali plynutím času, čo bezprostredne súviselo s rozvíjajúcou sa erudíciou básnika, prekladateľa a literárneho vedca.

REMINISCENCIE

*Mám svoje mesto rád s tým vencom promenád,
kde svrčkovia i z blát vám spustia serenádu,
kde z balkónov i z vrát sa klonia vnady vnád,
čo držia patronát – čo v meste majú vládu.*

Toto svoje vyznanie adresoval básnik Trnave, ktorá ho ako historické mesto, respektíve centrum

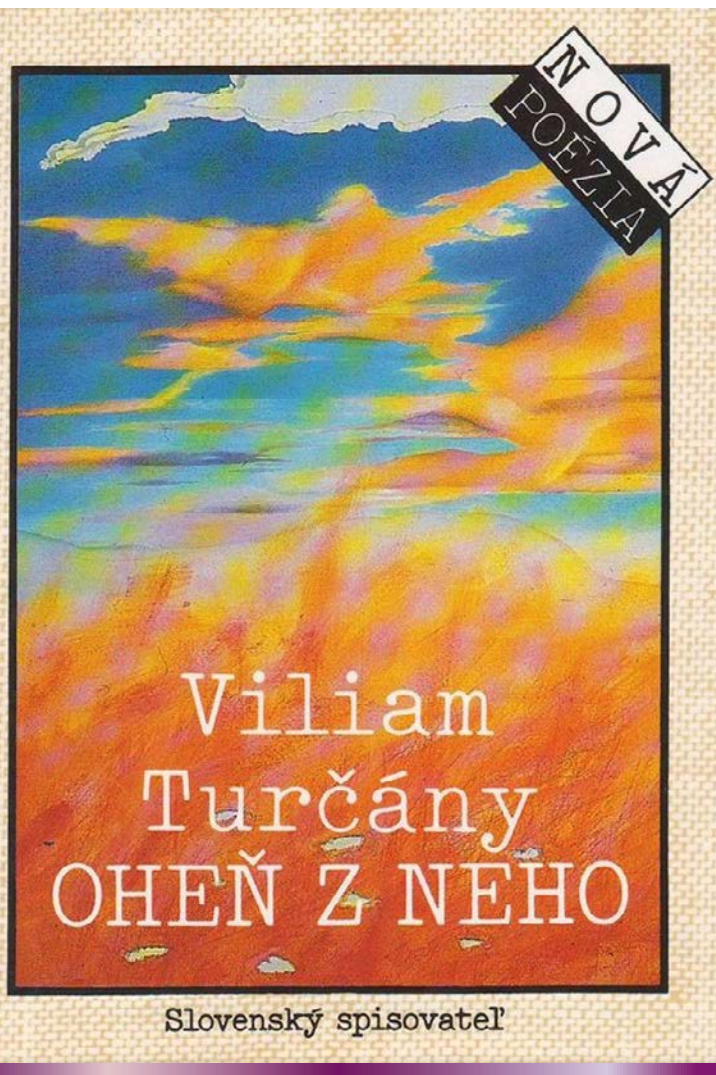
duchovného života, kultúry a vzdelanosti hlboko ovplyvnila. Isteže, vrúcny vzťah prechovával aj k rodnej dedine Suchá nad Parnou. My však ešte zostaneme aspoň chvíľku v slovenskom Ríme, kde prežil stredoškolské letá. „*Mal som to šťastie,*“ – spomína v jednom interview – „*že sme tvorili silné ročníky so záujmom o vzdelanie a literatúru. Vedomie, že nie som sám, že predom mnou boli na gymnáziu takí študenti ako Mihálik či Válek, ma veľmi inšpirovalo a povzbudzovalo k tvorbe. Bezprostredne som mal pred sebou silnú skupinu mladých básnikov a literátov, podnecovali ma aj moji spolužiaci. S poéziou som sa tak stretával i v konfrontácii s nimi. Pre našu tvorbu bolo dobré aj to, že vychádzal zborníček Trnavský gymnazista, v ktorom sme publikovali. V ňom bol zverejnený aj Podrealistický manifest, ktorý som ako oktáván v marci 1947 vyhlásil so spolužiakom Jánom Darolom. Bol myslený spolu vážne, spolu humorne. Tak to brali aj pedagógovia, ktorí sa nás pýtali, či si robíme iba špás, alebo to myslíme vážne. Bolo tam jedno i druhé.*“

CYRILLO-METODSKÁ TÉMA

Kardinálnym spôsobom prispel Viliam Turčány ako básnik, prekladateľ i literárny vedec k šíreniu a erudovanej propagácii dedičstva slovanských apoštolov a spolupatrónov Európy svätých Cyrila a Metoda. Premostením ich univerzálneho odkazu do súčasnosti jedinečne sprítomnil svojou tvorbou obraz o duchovnom, pedagogickom, kultúrnom a umeleckom účinkovaní solúnskych bratov medzi našimi predkami. Zároveň cez prizmu vlastnej básnickej reflexie priniesol originálny pohľad na charakter, význam a dôsledky ich civilizačnej misie.

Priestorové dôvody neumožňujú uviesť všetky Turčányho diela zrkadliace túto látku. Obmedzíme sa len na niektoré z nich. Šiesta autorova kniha veršov *Oheň z Neho* – s palindrómom v názve – obsahuje tiež *Cyrillo-metodské zlomky* z roku 1969 (uverejnené boli aj v triptychu *Učítelia Slovanov*, ktorý v roku 1990 k Dňom slovanského písomníctva a kultúry vydala Matica slovenská). Tento minicyklus možno oprávnene vnímať ako „lyrický pendant Cyrillo-Metodiády“. Básnik v edičnej poznámke uvádza, že zbierka *Oheň z Neho* je vyslovením vďačnosti Jánovi Hollému a jeho historickým predchodcom Cyrilovi a Metodovi. Charakterizovať by sa ju dalo ako „slávu slovenského slova, jeho skry-

tých významových vrstiev a možností“. Jednotlivé znelky, ódy, žalmy, modlitby, prosby, výzvy, popevky a podobenstvá oživujú cyrilo-metodskú tradíciu, pričom – v kontinuite hodnôt kresťanskej Európy – sú adresované vlastnému spoločenstvu i susedným národom, obracajú sa tiež k Bohu. V básňach nechýbajú ani „vdakospěvy“ osobnostiam, ktoré túto tradíciu plynutím času udržiavali pri živote, neúnavne prehlbovali a rozvíjali.

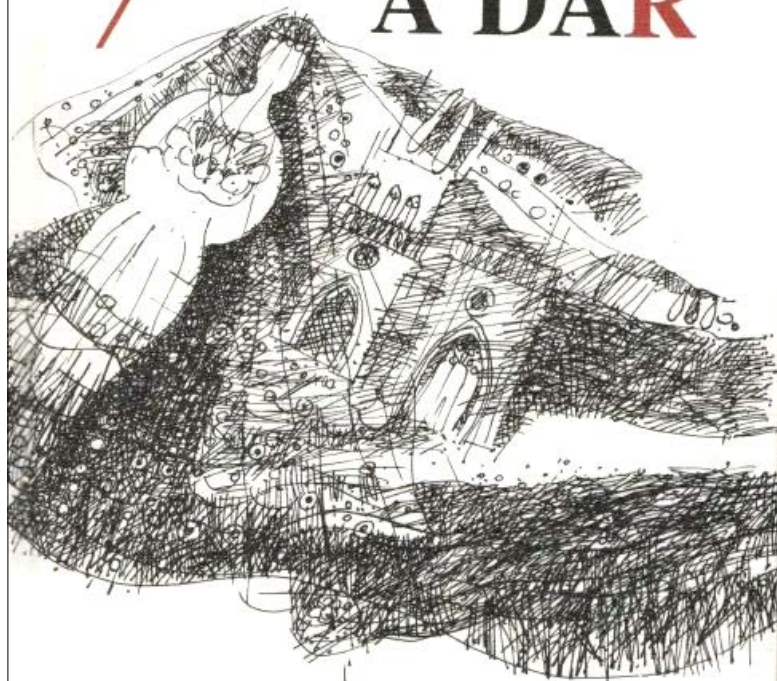

Súbor veršov *Rada a dar*, opätovne s palindrómom v názve, má trojdielnu časť (*Hlaholica, Dar, Iskoni bie Slovo*), ktorá vyznieva ako návod, kde hľadať prameň živej vody: v Božom Slove, za čo treba ďakovať vierozvestom Cyrilovi a Metodovi. Z knihy adekvátne vyžaruje Turčányho hlboký, intenzívny vzťah k jazyku, čo dosvedčujú aj názvy niekoľkých básní (*Dar jazyka, Slovenčina* a iné). Podľa interpretácie Evy Fordinálovej tvorca v závere svojho diela „naznačuje líniu: Boh – Cyril a Metod, Holly, Hviezdoslav – a my“.

Viliam Turčány

RADA A DAR

Brilantné Turčányho prebásnenie *Proglasu* zo staroslovienciny do modernej slovenskej reči a fundované texty, ktoré o tomto opuse Konštantína Filozofa napísal, zaraďujú našich dávnych predkov do kontextu a súradníc kultúrnych národov vtedajšej Európy.

ŠPIČKOVÝ PREKLADATEĽ

Mimoriadne bohatá prekladateľská činnosť zahŕňa klasickú taliansku (Michelangelo Buonarroti, výbery poézie od sicílskej školy cez stredovek a renesanciu až po začiatok 20. storočia), francúzsku (P. de Ronsard, S. Prudhomme, F. Villon, P. Verlaine, Ch. Baudelaire...), antickú (Vergílius, Ovídius...), nemeckú (H. Heine...), maďarskú (S. Petöfi...) a inú poéziu (napríklad aj swahilskú ľudovú tvorbu). Osobitný literárny a kultúrny význam majú preklady jednotlivých častí Danteho legendárnej *Božskej komédie*: (*Peklo*, 1964 – v spolupráci s Jozefom Felixom; *Očistec*, 1982; *Raj*, 1986).

Vo svojich prekladoch minuciózne a dôsledne ako hodinár preosieval každý význam transponovanej reči, aby sa pri interpretácii v inom kultúrnom a spoločenskom kontexte nestratil ani v jedinom slove žiadny

odtieň, nuansa, oživujúci impulz. Vlastnou trpezlivosťou akoby Turčány učil recipienta v ére obrovského prebytku slov, ktoré masívne tiahnu bez zastavenia a korelácií, vrátiť sa k elementárnemu porozumeniu slova – k tomu, čo bolo na začiatku. Zainteresovaní vedia, že trvale chcel prispieť k utíšeniu mysle a vášní, aby sme nanovo začuli to, k čomu slovo odkazuje.

Bravúrne preklady Viliama Turčányho, za ktoré získal viaceré domáce i medzinárodné prestížne ocenenia, charakterizuje maximálne rešpektovanie formy a štýlu, čím vniesol do slovenského literárneho kontextu nový kvalitatívny rozmer. Nehovoriac už o tom, že kľúčovo prispeli k šíreniu dobrého mena slovenskej prekladateľskej školy v medzinárodných reláciách.

Ako literárny vedec sa systematicky venoval skúmaniu poetologicko-verzologických otázok slovenskej poézie, jej vzťahom k inonárodným literatúram, ako i tematike básnického prekladu. Zavŕšením bádateľskej činnosti je dvojzväzkový výber z Turčányho štúdií *Cestami poézie* (2003). Medzi významné tituly tejto proveniencie nesporne patria i monografie *Na krásnu záhradu Hollého Jána* (1972), *Petrarcov vavrín* (1974 – s vlastnými prekladmi tvorby slávneho talianskeho básnika a predstaviteľa renesančného humanizmu) a *Rým v slovenskej poézii* (1975). Výber z poézie Jána Hollého v interpretácii Viliama Turčányho (1975) označila Eva Fordinálová za „priam kultúrnu senzáciu a najkrajší prejav vzťahu slovenskej inteligencie k nášmu múdroskromnému obrovi.“

*My nevieme, čím komu sme.
Prsteň sa z prsta pokľzne –
a bol tam iba krátky čas.*

*A možno tá a možno ten,
preň nemali sme na prsteň,
žije, žiť bude navždy v nás.*

*Či o prsteň, či o ten prs,
a prameň síl i plameň slz,
deti i muži zápasia.*

*Čím komu sú, to nevedia.
No dušiam slasť sa v speve dá
i z tých, čo pre nich trápia sa.*

*Možnože ten a možno tá...
Kto z nás ten uzol rozmotá?
Skĺzol sa prsteň? – Neskĺzni!
Len dobrý Boh – ten všetko vie.
Kto v skutku z Jeho svedkom je,
vie, že sme všetci príbuzní.*

*Len – pred dňom veľkej rozlúčky –
nemeňme prsteň na slučky
a na dni vzbúr a toporov!
My nevieme, čím komu sme.
Ale sa ešte pokúsme
byť všetci všetkým oporou.*

(báseň *Prsteň* z rovnomenného výberu básní, 2007)

RYTIER A PEVEC

Pri príležitosti 90. narodenín vyšla v rodnej obci Suchá nad Parnou monografia *Viliam Turčány: Rytier a pevec* (2018). Editorka Gabriela Spustová Izakovičová v záverečnom sumarizačnom texte uvádza, že autor „vo svojich básňach reflektuje život, ktorý ho postretol, so všetkými jeho nuansami. Vyjadruje sa v nich ku všetkému, čo v živote pokladal za cenné, dôležité a hodné pamäti vekov, no nepohrda ani témami všedného dňa. V jeho diele rezonuje viera v dobro, krásu a lásku, sebareflexia a reflexia sveta, jazyka a literatúry. Za svedkov a garantov nadčasových myšlienok si k svojej poézii prizýva veľkých básnikov a mysliteľov, súčasných i minulých, vrátane kníh Svätého písma. Svojím vzdelaním stavia most k literárnej tradícii, na ktorú je hrdý a dokáže ju vo svojej tvorbe majstrovsky využiť.“ Tieto slová už azda nepotrebujú nijaký ďalší komentár.

Čeť pamiatke Viliama Turčányho!

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

ČERVENÁK, Andrej (editor). 2004. *Život a dielo Viliama Turčányho*. Nitra : Spolok slovenských spisovateľov & Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa. 200 s.

PAŠTEKA, Július. 2002. *Tvár a tvorba slovenskej katolíckej moderny*. Bratislava : Lúč, s. 369 – 383.

SPUSTOVÁ IZAKOVIČOVÁ, Gabriela. 2018. *Rytier a pevec Viliam Turčány*. Suchá nad Parnou : RUAH, 239 s.

ŠABÍK, Vincent. Básnikova rekurzia. In *Slovenské pohľady*. Roč. 109 , č. 4 (1993), s. 113 – 121.